

TIPOLOŠKA OZNAKA (SODOBNEGA) SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

III Oznaka sodobnih slovanskih knjižnih jezikov

1 Pojmovanje in zamejevanje sodobnega jezika v domačem jezikovnem izročilu 50 do 60 let

Sodobna oblika slovenskega knjižnega jezika, se računa, da traja od začetka tega stoletja, tj. od časa moderne (I. Cankar, D. Kette, J. Murn, O. Župančič) v leposlovju. Ta je zavrgla vse oblikoslovno, besedno in skladenjsko neživo in nepristno iz naplavin predhodnega 6. obdobja in se oprijela žive, naravne govornice slovenskega jezikovnega osredja. To smer je na svoj način podprl še Finžgar. Glede na uradovalni in splošni poslovalni ter poučevalni jezik v vseh vrstah šolstva ter glede na zunanji napisni videz slovenske pokrajine pa bi se lahko reklo, da je sodobni jezik v veljavi zadnjih 70 let. To je v jezikoslovju v bistvu doba dozorelega jezikoslovca A. Breznika (prim. njegovo slovnico 1916, pravopis 1920, razprave o jeziku naših časnikarjev in pripovednikov). V tem času, po 1920, se dokončno široko razživi tudi slovenska znanstvena beseda zaradi delovanja univerze v Ljubljani. Še v nekem smislu se nova doba začne v 30. letih, ko moderno slovensko pravorečje prodre v šolske čitanke in se 1937 dokončno sprejme Breznik-Ramovšev pravopis tudi oblastno za naše šole. Znamenje različnega pojmovanja slovenskega knjižnega jezika iz 30. let so spori okrog posameznosti v knjižnojezikovnem predpisu (npr. *socijalen* — *socialen*, oponent hijata je zlasti J. Glonar), sicer pa po vojni v Ljubljani odgojeni slavistični rod učenčevsko zvesto stoji za svojima akademskim (Ramovš) in knjižnojezikovnim (Breznik) učiteljema, tehnično dograjujoč njuno videnje stavbe slovenskega knjižnega jezika (J. Šolar). Breznik je v teoriji knjižnega jezika zelo slovensko osamosvojevalen in v tem smislu besedijsko in skladenjsko purističen tako nasproti po nepotrebnem iz slovanstva privlečenemu v knjižni jezik kakor proti tistemu, kar je po izločitvi (po nepotrebnem) nemčevalnega iz slovenskega knjižnega jezika na to začelo vdirati z nenemškega Zahoda, zlasti iz francoščine. Nekako glavno normodajalno težišče tega breznikovskega pojmovanja idealne knjižne podobe je bila še zmeraj podeželska govorica, očiščena nemčevanja; tudi se je tistemu, kar je bilo starejše, rado dajala prednost (ali se je rinilo v ospredje) pred tistim, kar je bilo mlajše (npr. v oblikoslovnem in deloma tudi besedotvornem naglasu).

B. Vodušek, pesnik, je v 30. letih nastopil s tezo o težišču slovenskega knjižnega jezika v sodobni izobraženski govornici mestnega prebivalstva. Odmik od tradicionalne normativnosti je v bistvu tudi Ramovševo prizadevanje za t. i. pogovorni knjižni jezik, zlasti za kratki nedoločnik, pa tudi obeh mnenje, da je treba biti čistotno manj rigorozen, zlasti nasproti socialno značilnemu prevzetemu besedju mestnega človeka. Sicer se v leposlovju pojavlja še nekranjska regionalizacija (v besedju predvsem, a deloma tudi v skladnji): s pisateljema A. Ingoličem in M. Kranjcem, in ob podpori prevoda Reymontovih Kmetov s strani J. Glonarja, se uveljavlja vzhodnoslovenska

štajersko-prekmurska nota; s Prežihovim Vorancem vzhodnokoroška; in s C. Kosmačem, morda tudi F. Bevkom, in do neke mere I. Pregljem, pa še primorska. Na severu se deloma razodeva tudi kar neobvladanje osrednje knjižne norme. Že v 20. letih so izrazne možnosti knjižnega jezika v smislu svoje evropske poetike razširjali slovenski ekspresionisti. — Vse te novosti leposlovne besede vendar niso prodrle v knjižno normo.

Med vojno (1941–1945) se teorija knjižnega jezika ni spreminjala, pač pa deloma knjižnojezikovna praksa, nekaj v smislu neobvladanja knjižne norme sploh nekaj pa z uvozom jezikovnih in umetnostnih značilnosti realnega socializma.

Po drugi svetovni vojni je knjižnojezikovna teorija oficialnih priročnikov (slovnice, pravopisa z obširnimi slovarjem, pravorečja) v bistvu ostala nespremenjena, predvojna, saj so za vse to skrbeli breznikovci (breznik-ramovševci); se je pa spet v njem pojavil pogovorni jezik in v slovarju naglas ter pravorečje, ki sta bila v izdajah SP 1937 in 1938 izločena. — Ob izidu SP 1950 je Vodušek potencirano ponovil svojo argumentacijo za potrebo spremembe tradicionalnega pojmovanja knjižnega jezika, zlasti kar se tiče pomanjkljivega oz. odsotnega stilnega vrednotenja besedja in slepega sprejemanja vsega, kar sta v jezik prinesla deloma Cankar, še bolj pa Župančič (ki je bil v marsičem pokrajinski in t. i. novoknjižni eklektik). Voduškove napade na SP 1950 je po Ramovševi volji zavračal A. Bajec, ki pa se je v tem procesu do neke mere sam sprevračal iz Savla v Pavla.

V v 50. letih začetni reviji Jezik in slovstvo je tedanji srednji slavistični oz. prevajalski rod (L. Legiša, J. Gradišnik, tudi J. Moder) začel braniti slovenizme slovenskega knjižnega jezika, ki so jih nemilo spodrivali srbohrvatizmi socialistične resničnosti, močno zaverovane v sovjetizem. Hkrati so začeli zavračati preprosto nepismenost in stilistično nebogljenost premnogih pišočih. To se je zlasti očitno kazalo v predlogih za zamenjavo manj ustreznega ali v prepovedovanju po tem pojmovanju napačnega v knjižnem jeziku. Hoteli so (v SP 1962) tudi okrepiti pravorečno normo važne kategorije s pravopisno reformo (bralec -/ka -/ski -/stvo → bravec itd.).

Tu se je potem razvil boj z ene strani za restavracijo pisave na *-lec* itd. (kar se je tudi doseglo), z druge pa proti t. i. »purističnim«, tj. prizadevanjem za slovensko samobitnostno knjižnojezikovno kulturo, kjer je bil dejaven zlasti B. Urbančič (z naslonitvijo na ustrezni protipuristični izseček teorije knjižnega jezika praške šole 30. let). Končno je zmagala zmerna srednja smer. Ta je v besedje (po zgledu na Slovake) uvedla sorazmerno kaj ustrezno označevanje stilne vrednosti besednih sredstev (v SSKJ), v teoretičnih pogledih na slovnična in glasovno-pisna vprašanja knjižnega jezika pa ostala nepotrebno konservativna, mestoma prav zaostala, s čimer je brez potrebe vnesla spornost med seboj in ljudmi, ki so moderno jezikoslovno gledali tudi na ta stvarinska področja (slovnica, pravorečje, pravopis) in končno tudi zmagala, ter tako t. i. češko protipuristično šolo na Slovenskem parkirala na slepem tiru slovenskega jezikoslovja.

Zanimiv pojav je tu nazor, da v slovnično-izrazni normi slovenskega knjižnega jezika ni treba ničesar več spreminjati, da je vse za vse večne čase odločeno v Slovenski slovnici 1956 (s kooptiranimi pravopisnimi pravili iz SP 1962 v izdaji 1964) in SP 1962. Ta nazor sta proti novi izdaji SP in novi slovnici zagovarjali obe sprti strani iz pravopisne pravde l. 1962–1963, in sicer iz edinega razloga, da bi ustavili čas in s

tem ovekovečili svojo slavo, slavo očetov onih dveh del in jezikovne teorije iz njiju, uveljavljane tudi v SSKJ.

Z izidom SP 1990 (I, Pravila), se zdi, da je ta ovira odstranjena in da je končno doseženo tiho soglasje, da so jezikoslovne norme v SS 1976/1984 in v SP 1990 postavljene pravilno, da ne ovirajo nikogaršnje prave svobode, varujejo slovenskega jezika samostojnost, nepodleganje tujosti, in da čakajo samo še na dokončno potrditev za vsako besedo v pravopisnem, sedaj izdelujočem se slovarju in nato še v enazvezkovniku, ki bo v priročni obliki prinesel tudi pomenskost občebebednega.

Ker je bilo zaradi zgoraj (deloma) omenjenih razprtij v jezikoslovnih zadevah, zaradi inertnosti pišočih, zaradi izobrazbenih primanjkljajev ljudi na tudi za jezik odgovornih položajih in zaradi globinske pripravljenosti politično vodilnih na podlenje slovenske stvari samoodsebnemu nasilju socialne doktrine o prehajanju na jezik največje skupine prebivalstva v večjezikovni državni skupnosti — ker je bilo zaradi vsega tega pri zadevah slovenskega jezika nekako predpisano brezvladje, si je politično vodilna struktura od srede 60. let prek Socialistične zveze delovnega ljudstva vendarle reševala svoj slovenski obraz s tem, da je posebnemu telesu v svoji organizacijski strukturi, Sekciji za slovenščino v javnosti, dajalo javno pronuncirati stališča o jezikovnokulturnem in družbenostnem stanju slovenskega knjižnega jezika, ki so bila v resničnem interesu slovenske jezikovne skupnosti tako tedaj, ko so najprej žigosala le jezikovno in stilistično nemarnost in grdobijo, kakor tudi pozneje, ko so branila slovensko jezikovno samobitnost v neprijaznih razmerah socialističnega jezikovnega topilnega lonca (prim. zlasti tudi afero z enotnim učnim programom za vse srednje šole) v korist jezika državnega osredja, tj. srbščine.

2 Stratifikacija (razslojenost) sodobnega narodnega jezika glede na specifično jezikovno stanje

Že od SP 1935 je v slovenskem jezikoslovju prizadevanje za določitev dvojnega obraza slovenskega knjižnega jezika v njegovi govorjeni obliki. Medtem ko je pisna (in s tem bralna) stran knjižnega jezika praktično docela dogovorjena — čeprav se seveda od izdaje do izdaje spopolnjuje in deloma tudi spreminja —, je njegova prostogovorna uresničitev vpeta v omahovanje med bralno (izgovor »kakti na pismo«) in med praktičnosporazumevalno podobo na podlagi t. i. pokrajinskih pogovornih jezikov. Že F. Ramovš, zatem pa M. Rupel ali J. Šolar (Slovensko pravorečje, Slovenski pravopis), se je torej trudil za določitev bolj sproščene, manj toge (formalne), bolj žive oblike knjižnega jezika. Ta oblika je bila imenovana knjižna pogovorna.

Zagovarjal jo je, sicer v neki precejšnji dekonkretiziranosti, posebno tudi Vodušek kmalu po 2. svetovni vojni, kot še zlasti potrebni tudi za gledališče (konverzacijska drama), lahko pa bi rekli, da je najnujnejše potrebna tudi filmu (čeprav z nekimi posebnostmi). Sam sem o tem napisal širšo razpravo in se odločil za poimenovanje splošni pogovorni jezik, splošni v smislu veljave za vse slovensko jezikovno področje, kakor jo ima tudi zborni knjižni jezik (torej nasprotje: pokrajinski — splošni). Že ko je bil predlog v diskusiji tudi za novi SP, sem predlagal zaradi napačnega pojmovanja prilastka splošni (češ, da bi se tak jezik že splošno govoril) zanj izraz knjižni pogovorni jezik in s tem predlogom tudi prodril v Slovenskem pravopisu 1990. Tej podzvrsti knjižnega jezika so določene zlasti oblikoglasne značilnosti, nekaj malega tudi druge,

in sicer v obsegu, ki je skromnejši, kot je moj v SKJ 4 (1970) oz. v SS 1976 in v Načrtu pravil za novi slovenski pravopis 1981.

Knjižnemu pogovornemu jeziku so tudi v SP 1990 določeni tudi konkretni govorni položaji v ne- oz. v manj formalnih, večinoma dvo- in večgovornih položajih, medtem ko je za zborni knjižni jezik značilna predvsem enogovornost pred formalnim zborom v predavalnici, zborovalnici (tudi cerkveni), pred množičnim poslušalstvom, bodisi fizično zbranim na določenem mestu ali razpršenim pred televizorjem ali ob radijskem sprejemniku. — Seveda ima obliko zbornega knjižnega jezika večinoma brani jezik.

V filmih se zborni jezik malo rabi, uspešno morda ob zgodovinsko odmaknjeni tematiki ali v dramah iz tujega sveta. Ob domači tvarini se največkrat uveljavlja pokrajinski pogovorni jezik (mestna govorica) ali jezik kakega širšega znanega podeželja, le izjemoma tudi manj znanega narečja.

Ta zvrstnost se je svoj čas precej izkoriščala v reklamnih besedilih oz. prizorih (svojo učinkovito delovalno moč ohranja še naprej).

3 Norma in predpis knjižnega jezika

a) Pojmovanje v jezikoslovnem izročilu

Sam ločim jezikoslovje in jezikovednost (jezikoznanstvo), in torej skladno s tem jezikoslovce in jezikovede. Prvi so strokovnjaki te posebne stroke oz. znanosti, raziskovalni ali le reproduktivni, drugi so obvladovalci načeloma splošnih jezikovnih norm, izbiralci sredstev jezika v tistih primerih, ko le-ta (in sporočanje) nudi(ta) več ubesedovalnih možnosti. So pa oboji nosilci pravih in nepravih pogledov na usodo knjižnega jezika in njegove skupnosti. (Poleg tega obstaja še jezikovno ljubiteljstvo, ki se teoretizira relativno slabo, ima pa lahko kar velik vpliv na jezikovno rabo.)

Naš prvi jezikoved je bil P. Trubar. Ta je v predpis povzdignil značilnosti jezika svojih knjig, kakor je pač z njimi odrazil spredaj omenjeno pridigarstvo normo slovenske cerkve pred letom 1550. Sam pravi, da je o normi dovolj razmišljal, in da je svoje odločitve tudi cenil ter jih v bistvu (trdoglavo) vzdrževal do konca življenja, zatrjujoč, da v osnovi piše tako, kakor se govori na podeželju, na Raščici nedaleč od Ljubljane. S svojimi knjigami je torej vzdrževal svoj tip norme in jo prenašal tudi na druge: precej se je je držal J. Dalmatin, ki pa je hkrati — in z njim revizorji Biblije in A. Bohorič — upošteval samoodsebni predpis pisave, kakor jo je podajal Krelj, ta pa na podlagi dogovarjanj z »zastopnimi brati« (na katere je od jezikoslovcev opozarjal že Kopitar), ki so slovenščini primernejšo pisno normo pozihali iz glagolske oz. cirilske pismenosti (pisave). Bohorič je normo v svoji slovnici le zapisal in pozneje (Hipolit, zelo izrazito Gutsman) predpisovalno tudi resnično vplival, medtem ko je bila norma v Evangelijih in listuvih, izdajanih od 1612 skozi dve stoletji, utelešena in je glede na občutljivost prirejevalcev bila povzdigovana v predpis v uvodih teh (in drugih: Basar, Hipolit) del, vsaj kar se tiče pisave. — Krelj je bil normativen tudi glede opuščanja iz nemščine prevzetega.

Protestantski normi se je tudi »teoretično« upiral Pohlin, prevajalci katoliškega svetega pisma pa so se ji spet približali, a jo hkrati premikali v smer gorenjske narečne podlage in večje slovenske samobitnosti nasproti nemškemu v našem jeziku.

Izrazito normativen je bil Kopitar v svoji slovnici (1808); zlasti oblikoglasno, v pisavi ter v odsvetovanju nepotrebnih germanizmov. Svojo normo je seveda lahko

samo predlagal v sprejem, ni je pa mogel oblastveno uveljaviti, ampak le z močjo svoje argumentacije in ugleda. V veliki meri jo tudi je. Pisavnemu in oblikoglasnemu normativnemu predlogu Metelkove slovnice (1825), ki je močno spreminjal kopitarjansko uveljavljeno normo (polglasnik kot posledica modernega samoglasniškega upada; jat; pisava, ki je pri samoglasnikih pisno upoštevala njihov fonološki status) so se tradicionalisti (J. Zupan, F. Prešeren, M. Čop) uprli in prek cerkvenih oblasti dosegli restavracijo kopitarjanske norme ter ji tako pridobili oblastnopedpisni status, čeprav le za eno desetletje, saj se je bohoričica že sredi 40. let zamenjala z gajico (via facti prek Novic, zaradi neugovarjanja njeni uvedbi), oblikoglasje pa je še dalje ostalo kopitarjansko.

Reformiral ga je šele dogovor iz 50. let v zvezi s t. i. novimi oblikami, vrednost predpisa pa so značilnosti knjižnega jezika dobivale prek oblastveno potrjenih (srednje)šolskih čitank in prek prevoda Državnega zakonika. Predpis je bil predvsem pisavno-pravopisni in oblikoslovno-oblikoglasni, dopuščal pa je vso drugo polovico 19. stol. precej, preveč variiranja, zlasti oblikoglasnega (prim. posebno F. Levstik), pa tudi morfemskega. Besedišče je bilo v 19. stol. dolgo le registrirano, brez predpisnega statusa, in se je poleg tega ves čas tudi močno množilo s prevzemanjem iz slovanskih jezikov za potrebe množječih se funkcij knjižnega jezika, deloma pa tudi zaradi odpravljanja nemčevanja. Skoraj predpisovalno vrednost je besedišče slovenskega knjižnega jezika dobilo v Cigaletovem dvozvezkovnem slovarju A. Wolfa (1860), v strokovnem izrazju pa v njegovi Znanstveni terminologiji l. 1880, prav močno slovaneči.

Konec stoletja (1894–1895 oz. 1889) je neobvezni predpis (če je to mogoče reči) podan s Pleteršnikovim A. Wolfa Slovensko-nemškim slovarjem in F. Levca Slovenskim pravopisom. Oboje del je bilo precej napadano, čeprav deli v veliki meri temeljita na teoretičnih premisah Škrabčevega velikega raziskovanja slovenskega jezika in njegovega pisanja znanstvene slovenske slovnice. K tonemski naglasni normi slovenskega knjižnega jezika je odločilno prispeval tudi M. Valjavec.

Stanislav Škrabec si je zelo prizadeval za zdrave temelje slovenskega knjižnojezičkovnega normiranja. Temeljilo naj bi na knjižnem izročilu, torej segalo nazaj najdalj do 16. stol. (npr. pisava *da/*), ne tudi še do stare cerkvene slovanščine (Levstik), oporo pa naj bi imelo samo v kranjščini, konkretno v dolenjščini, ki ji po njem gre prednost pred gorenjščino, dalje v naravni ljudski govorici, ne v povzpetniški meščanski izumetničenosti (zlasti elkanje). Kolikor je pri tem včasih hotel biti bolj zgodovinski kakor sistemski, mu knjižnojezičkovna resničnost večine besedil ni dala prav (npr. glede mej nam. *med*, *kàker* nam. *kakor*).

V bistvu to Škrabčevo normo je zagovarjal tudi A. Breznik, s tem da se je zavedal, da dvojne kakovosti pri ozkih *e*-jih in *o*-jih ter upadlosti nenaglašenih samoglasnikov po Škrabčevi glasovni meri v knjižnem jeziku ni mogoče uresničiti, negotov pa je bil tudi glede možnosti uveljavitve pisave tipa bravec (Slovenska slovnica). 1935 je pač pristal na Ramovševo tozadevno odločitev pri slovenskih samoglasnikih na število osem, Škrabčev oblikoslovni naglas pa je (tudi prek t. i. čitankarjev — Šolar, Bajec, Rupel, Kolarič...) vendarle uveljavljal. Škoda je, da Škrabcu ni sledil v obravnavi pisnega podomačevanja prevzetega v njegovem zdravem jedru, ampak je tu zašel v latinsko etimologiziranje.

Po vojni je znamenit spor med normo (bralec) in predpisom (bravec) izzval SP 1962. V zvezi s SP 1950 je bil spor predvsem v nedokončnosti stilistične norme besedja, l. 1962 pa upor Urbančiča ravno proti izpeljani predpisovanosti besedne stilistične norme. Veliko neskladij med dejansko normo knjižno govorečih (in naglašujočih) je odpravljajal s svojimi priročniki pisec teh vrst, posebno še glede na izumetničenost ali zastarelost mnogih posameznih in sistemskih značilnosti predpisov Slovenske slovnice 1956 in SP 1962. V posebno zaslugo si šteje, da je dosegel, da se v slovensko slovnico in slovarstvo spet vrne tonemski naglas, ki ga je bila generacija čitankarjev v svojih slovnica praktično povsem prezrla.

Za predpisnost novega pravopisja je značilno predvsem upoštevanje veliko večje pisanosti npr. rabe ločil, jezikovnoteoretična (skladenjska) utemeljitev njihove tipike in rabe. To velja tudi za predpise v rabi velike in male začetnice, kar je najtesneje povezano s teorijo lastnoimenskosti; v pisavi prevzetega besedja so postavljena trdna načela o absolutnem domačenju njegove glasovne podobe in načelnem pisne občnih, pa tudi določenih vrst (latinskih, grških) lastnih imen (in iz drugih latiničnih pisav nekaterih kategorij, iz drugih pisav pa načeloma tudi lastnoimenskega gradiva), v glasovju in naglasu realnost žive govornice knjižno govorečega z oporo v praktično-sporazumevalnem jeziku osredja slovenstva v Ljubljani in njenem nekoliko širšem mestnem okolju). Omeniti je še normiranje knjižnopogovornega jezika.

b) Tipologija norm

O tem je potrebno povedano pod a).

c) Variantnost norme in normnih sredstev

Slovenska knjižna norma ni bila nikoli čisto enotna. Včasih so obstajale celo konkurentne norme: spomnimo se samo obeh opozitivnih iz 16. stoletja, Trubarjeve in Kreljeve, ki sta končno dosegli neko skladje v Dalmatinovem prevodu celotne biblije in v Bohoričevi slovnici. Poleg tega je v okviru dane norme vedno obstajala tudi variantnost v posameznostih, zlasti v oblikoglasju (vključno z naglasom).

Normativno, izrazito, nasprotje je bilo tudi v 2. polovici 18. stoletja, ko je na eni strani dotlejšnjo normativno opotekavost v pisavi in oblikoglasju skušal na svoj način odpraviti s svojo slovnico in besedilno prakso M. Pohlin, v imenu tradicije in hkrati z upoštevanjem nekaterih koroških jezikovnih značilnosti pa se Pohlinu upiral O. Gutsman, nakar je v katoliškem prevodu sv. pisma — in to je bilo odločilno — spet zmagala nekaka srednja pot, ki je deloma dajala prav Pohlinu (npr. repkov *e*), Gutsmanu pa samo glede upoštevanja protestantskega knjižnega izročila, ne pa tudi koroško značilnih oblikoglasnih posebnosti, zato pa deloma bolj gorenjskih v primeri z dotlej načeloma le dolenjskih. Posamezne normativne odločitve glede svoje variantnosti v okviru danega normativnega tipa nekako niso bile posebno razvidne, so pa obstajale, saj bo urejanje ravno tega ena glavnih tvarin Kopitarjevega normiranja.

Kako je na normo knjižnega jezika gledal Kopitar, je bilo že prikazano. Tu se v izbranem tipu norme povsem jasno profilira norma glasovja in pisave, pa oblikoglasja in oblikoslovja, v veliki meri dokončno v okviru osrednjega slovenskega knjižnega jezika. Kopitar je dokončno odpravil odraz dolgega jata, potrdil Pohlinov osemčlenski samoglasniški sestav in pri soglasnikih utrjeval tudi položaj mehkih *l* in *n*: deloma zaradi tega, ker ga je imel za potrjenega v gorenjščini, deloma zato, ker je to nasprotje

po mehkosti slovenščino kazalo v družbi npr. z italijanščino in francoščino (Slovnica, 176), Kopitar pa je vedel tudi za enako stanje v hrvaščini (prim. še str. 179, 181–182).

Zanimivo je, da pri oblikoglasnem normiranju izgovora črke *l* kot /v/ Kopitar omenja le položaj na koncu besede (*dal*, *prišel*, *vesel*), ne tudi pred soglasnikom, ne pozna pa tudi nobenih primerov z [-l], razen kolikor se táko, po njegovem po dolenjščini, ne piše namesto *-lj* (*kral*). Problem bralca zanj seveda ne obstaja, ker je pisal bravec (Slovnica, 97 po Vodniku: *tkaliz*, *tkavz*). Pač pa bi bil moral Kopitar navesti kakšen primer za tip *dolžen*. Ta odraz za nekdanji *l̥* ima zelo redek tudi v primerih, npr. le pri pridevniku *dòlg* (262), *poln*, *polsik* (264), *solza* (248), tam tudi *bolha*.

Na splošno ima Kopitar veliko dvojnic, npr. tudi pri priponskih obrazilih, kakor je *-ec*, kjer je skušal uvesti tudi neko dopolnjevalno razvrstitev pisnih oblik *-ec* (načeloma) in *-ic* (prvo za *v n r š* — drugo za *l m*, pa tudi za *v*). Tudi je priponska obrazila s polglasnikom ena pisal z *e*, druga z *i*: *-el(j)* proti *-ik*, *-inj* (izjemoma ima tudi *vossek/vosik*). Ni se mogel odločiti za enotno pisavo (227). Omenimo npr. še variantnost naglasa v oblikoslovnem naglasnem tipu *vòda -el-é*.

Veliko se je Kopitar moral odločati glede normativnosti oblik iz dolenske oz. gojenjske narečne podstave. To njegovo prizadevanje je preobsežno, da bi bilo lahko tu prikazano. Na splošno spominja na Adelungovo tehtanje zgornje- in spodnjenemških oblik v vsem knjižnem jeziku. (Prim. moja razprava o normativnosti pri Kopitarju.) Adelunga Kopitar v svoji Slovnici omenja npr. na str. 135, 146, 152, omenja pa tudi starejšega Gottscheda, ki da je vplival na Pohlina.

Važna normativna načela glede slovenskega knjižnega jezika je izrekel tudi M. Čop v svojem polemiziranju z oblikoglasno, pisavno, deloma pa tudi fonološko normo, uveljavljeno pri Metelku, ki je v bistvu izpeljala Kopitarjevo rezoniranje npr. ob polglasniku in jatu do jasne določnosti, čeprav dokaj samostojno, seveda ne tudi brez določenih spodrseljavev. Pri tem je Čop, ki je opozoril na marsikaj prezrtega v knjižni normi Metelka (npr. na tonemskost) ali nedoslednega, zagovarjal zlasti načelo najmanjšega možnega spreminjanja tradicionalne slovenske pisave, načelo lepega (npr. pri črkah za šumevce in sičnike) in grdega (tak mu je bil polglasnik), pri tem pa dostikrat hodil mimo občutka za to, kar bi danes imenovali fonemskost, ali mimo dejstva, da more knjižni izgovor temeljiti le nekem ožjem narečnem področju, ne more pa upoštevati vsega, kar je v določenem času znano iz slovenskih narečij. Zanimiv je njegov zagovor dvočrkij za šumevce in mehka *l* in *n* in odsvetovanje enojnih znakov tipa *č ž š*, vsaj za čas, v katerem je pisal.

Dejanska pozitivna posledica Čopovega posega v normativne zadeve slovenskega knjižnega jezika je bila ohranitev čiste latinične narave slovenske pisave, hkrati pa pomanjkljivo zapisovanje petih sredinskih samoglasnikov z le dvema črkama, saj se od Čopa predlagano zaznamovanje različnih e-jev in o-jev z naglasniki v vsakdanji pisavi, razen pri Prešernu, v navadni pisavi ni uveljavilo.

Dvojnična omahovanja v slovenskem knjižnem jeziku druge polovice 19. stoletja je močno natančno prikazal (sicer ne ciljno, ampak *via facti*) A. Breznik v svoji razpravi o Levčevem pravopisu (Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis, DS 26–28 (1913–1915)). Omenimo naj iz tega obdobja dvoje, troje stvari, npr. elkanje, pisavo imen za vršilca dejanja ali izgovor polglasnika, s čimer so se ustvarile dvojnice, kot so: *bra[u]* — *bra[l]*, *bravec* — *bralec*, *bædeti* — *bedeti*, ob čemer se je zlasti Škrabec

trudil za tradicionalno in naravno prvo obliko, pa je pri tem bil zmagovit (dokončno šele v 20. letih našega stoletja) le v prvem primeru (do neke mere), ne tudi v drugem in le do določene mere v tretjem. (Natisnil je velik seznam besed s polglasnikom in skoraj celotnega za jat.) Tu se zdi, da se je naš jezik kot sistem našel pred kvadraturo kroga.

Morda bi v zvezi z dvojnicami v normi omenili še kaj iz najnovejšega časa, in sicer le s stališča tistega, kar prinaša različnega s seboj jezikovni razvoj glede na predhodno stanje, oz. kar drugačnega, pravega v primeri z nepravim v dotedanjem prikazu knjižnega jezika prinaša jezikoslovno oko. Vprašanje tu je, ali v knjižnem jeziku glede novo nastalega dopustiti dvojnico, ali to novo zadrževati zunaj norme, ali pa s tem dotlejšnje kar zamenjati. Npr. izgovor *sedel* — *seděl*, *sinóvi* — *sinóvi*, *idēja* — *idēja* ipd. Večinoma si prek teh težav pomagamo z dvojnicami, pri čemer so še težave glede dajanja prednosti enemu od tega (ali vsaj zapisovanja na prvem mestu). Zadnji čas je tudi med jezikoslovci na splošno pravladalo mnenje, da preveliko število variant zavestnemu obvladanju norme bolj škoduje kakor koristi, saj množi število enot, ki jih je treba spominsko usvajati. Isto velja npr. tudi za naglasne variante, še zlasti tudi tonemske. Glede priznavanja jezikoslovno na novo odkritega v primeri s tradicionalnim so tudi določene težave, ki se včasih skušajo reševati tudi z dvojnicami (npr. zlasti pri pisanju skupaj ali narazen), čeprav bi bilo boljše, ko bi napačno/slabo kar odpravili s pravilnim/boljšim novim. Zdi se, da dvojničnost ni možna pri t. i. stilnem označevanju besednih in slovničnih (pa tudi izraznih) sredstev knjižnega jezika, v tem smislu namreč, da bi kaj hkrati bilo označeno in neoznačeno; morda je prav zaradi tega to označevanje v naših priročnikih tudi tako spreminjasto.

d) Kratka oznaka enočasijske normativne dinamike v slovnici, besedju, pravo-rečju in pravopisu

i) Slovnična normativna dinamika. Posebnih slovničnih neustaljenosti v bistvu ni. Nekaj omahovanja je v oblikoslovju glede spola besed tipa *finale* (pod srbohrvaškim vplivom jih nekateri novinarji imajo za srednjega spola), kot starinska se poslavlja oblika okluziva kot množina s. spola nasproti normalnemu okluzivi m. spola. Nekaj omahovanja je še pri besedah kot *Karitas*, kjer se zadnji čas namesto pričakovanega m. spola uveljavlja ženski, kar te besede uvršča v 3. ž. sklanjatev (ki pa je skladenjsko nerodna). Tip *Markota* je dvojničen z *Marka* v neknjižnem pogovornem jeziku, v knjižnopogovornem pa nastopajo variante *vejo/vedo* za 3. os. mn., krajša množina tipa *nesó/visé* je zaznamovana le kot stilna, tj. kot nenavadna. Varianta tipa *Aristotel* nasproti *Aristoteles*: druga oblika je izobrazbeno značilna — sem gre vse podobno z iz latinščine ohranjeno varianto; od im./tož. dvojniških variant *vôdi/vodé* je druga proglašena za manj navadno, tj. zaznamovano. Precej omahovanja je še v zvezi z daljšanjem osnove pri večzložnih (neizglagolskih) besedah na -r pri samostalnikih moškega spola, npr. tip *Velemir* -(j)a, *Shakespeare* -r(j)a, *Molière* -r(j)a, vendar se že daje prednost z j podaljšani obliki. Dvojnice so še za nemimi soglasniki (*Diderotom/-em*, vendar vedno z izgovorom -Vjem). Večji problem je premena osnovničnega o z e v ustreznih končnicah pri samostalnikih m. spola, ki se ne pišejo z domačimi črkami za t. i. funkcionalno mehke soglasnike (namreč c j č ž š dž), čeprav je to sedaj predpis (eni še pišejo tip z *Bushom* nam. *Bushem*). Dvojnica je le za [j], ki nima svoje črke: tu se piše *radiom/em* (kakor *Diderotom/-em*). Škoda je, da v SP 1990 ni naveden še kak

primer tipa Božo z Božem. Sicer so redke proste variante, npr. s *perutma/-ima* (brez kakršne koli oznake).

Pri oblikoslovnem naglasu je dosti variant zlasti pri glagolih z nedoločniško dvojnico tipa *-atil/-áti*, *-ítí/-íti*: tu se pojavlja enako stanje v moški edninski nasproti vsem drugim oblikam deležnika na *-l* (*zidal/-ala/-ála*) in v needninski obliki velelnika (*-ajtel/-ájte*, *-íte/-íte*), čemur se pridružujejo še nekateri glagoli na *-sti* s korenskim *é* ipd. (*trési/-íte/-íte*). Tu je precejšen razkorak z normo, saj se praktičnosporazumevalno govori precej s prednaglašenim *-(i)te*. Podobno je s sicer predpisano obliko *pokósil/-íla*, kjer se po naliki nepredpinskih ustreznikov govori precej tudi *pokosíl* (kakor pri ustreznem tipu z osnovnico *-a-*: *pokováíl*).

Nekaj dvojnic je še glede osnovničnih morfemov pri različnih nedoločniški in sedanjíški osnovi (npr. *razgíbam* — *razgíbljem*); na splošno je tega zelo malo, pa še tu je varianta na *-em* manj pogosta. — Verjetno precej dvojnic (a nad tem ni pravega pregleda) je še pri vezljivosti, npr. tipa *čakati* koga ali kaj oz. na koga ali kaj oz. koga ali česa. V SSKJ je tožilniška vezava (le iz zgledeov razvidna: stranke *me* čakajo, čakal *te* ne bom, čakajo *zdravnika*), predložna z *na* (je čakal na avtobus) z rodilnikom (čaka ugodne prilike oz. ugodno priliko, čaka pomladí, dežja /pomeni 1./). Podobno je pri ustreznih drugih besednih vrstah: *bogat* (bogata idej R), *neustalj. z na* (bogata na lepih kombinacijah), s predl. *z/s* (*bogat* z izkušnjami); *strah* (otroke je strah; *strah jo* je trpljenja; *strah pred* kaznijo; *strah za* sina ipd. — vse pod 1). Pri nepravih predlogih dvojnic ni.

V skladnji so gotovo dvojnice tudi zunaj okvira vezljivosti.

Težave med predpisom in rabo (normo) so pri t. i. pretvorbenih primerih, zlasti pri premeni im. oz. tož. z rodilnikom pri zanikanju: *nič/ničesar* ni res, *oče/očeta* ni doma, *nič/ničesar* ni videl, *Julko/Julke* nisem videl. Predpis zahteva prestavo v rodilnik glede na določene slovnične lastnosti, ki jih pa povprečni uporabniki knjižnega jezika, zanemarjajoč svoj naravni jezikovni čut, ne upoštevajo, sledeč nekim mehaničnim pravilom prestavljanja v rodilnik (ali ravno ne). (Stvar je zapletena sama na sebi, npr. glede na izpust.) Dvojnica je dovoljena v vezniški zvezi *ne samo* — *ampak tudi*. Druga taka stvar je omahovanje med trpnikom *s se* in brezosebno rabo *s se*: *Soseda/Sosedo se* bo poklicalo — *Sosed/Soseda se* bo poklical/*a*. Trpnik ima še varianto s trpnim deležnikom: *Sosed* bo poklican. Pravzaprav se tukaj brezosebnost prepevuje brez razloga (prim. SSKJ IV, 606: »neprav. planinca se pograša že dva dni«). Seveda tu ne govorim o raznih drugih sopomenskih paradigmatških skladenjskih ustreznikih tipa kot (1) *Prišel sem, vam bom pomagal*, (2) *da bi vam pomagal* itd., o čemer sem obširneje razpravljal drugje. (V teh razpravah sem obravnaval vso variantnost slovenskega jezika, kolikor se tiče slovnice in izrazne (glasovne, pisne) problematike.)

Do vplivov drugih jezikov prihaja zlasti prek prevajanja.

ii) Normativne dinamike besedja. V sodobnosti se knjižni jezik v besedju — kakor pač povsod — zelo bogati, najsi gre za besede ali stalne besedne zveze, zlasti še na strokovnih področjih, deloma morda še v umetnostnih besedilih. Pregled nad vsem tem ima težko posameznik, dá pa se načeloma kontrolirati na podlagi (novih) izdaj slovarjev izrazja za različne stroke in vede, za jezik v znanosti (ali medicini) pa

obstaja tudi nekaj zbornikov, kjer se deloma kaže tudi ta problematika. Konkreten uvid ima pisec tega sestavka npr. v jezikoslovno izrazje, katerega slovar je sestavil. Tu vidimo strukturalistično prilagoditev tradicionalnega izrazja v smislu enoumnosti, jasne pomenske določitve, nevariantnosti (razen ko gre — pogosto — za razmerje domače proti mednarodno). Seveda je prišlo tudi do velike bogatitve izrazov v zvezi z bujnim razvojem jezikoslovnih disciplin, njihove pojmovnosti in njihovih metod. V nestrokovnem besedju se problematika sopomenskosti rešuje z oznakami, od zvrstnih do čustvenih, sicer deloma različnih v raznih priročnikih (SSKJ, SP 1990). Za primer sinonimni snop za nevtralnno *dekle*, zaznamovano: *deklica* ekspr., *punca* ekspr., *deklina* ekspr., *čeča* nar. sevzah., *dečva* nar. kor., *dečla* nar., *frača* sleng (ni v slovarju) itd. po SSKJ. — Že v prejšnjih poglavjih smo govorili o zgodovini označevanja besed, na zahteve po njem in na ugovore proti izvršenemu označevanju v SP 1962.

Velik normativni problem v besedju, zlasti v strokovnem izrazju, so prevzete besede, ki se zlasti v t. i. mednarodni obliki — precej pa tudi že kar v angleški — kar vsiljujejo sodobnemu strokovnjaku skoraj vseh področij, pa tudi navadnemu občanu s področja kulture, zabave, tehničnih, oblačilnih in prehrabnenih izdelkov, iz zabavnega, razvedrilnega, športnega, turističnega in prostočasnega sveta. To in ono, npr. v strokah, se lahko poimenuje s prevodom tujega izraza ali z izvirnim domačim poimenovanjem, veliko tega pa se slovenščini prilagaja le glasovno in (nekaj manj) pisno.

Uporabniki jezika so deloma deljenih pogledov na to, kaj in koliko od prevzetega naj se sloveni: eni bi bili radi (ali so) bolj (ali čim bolj) nadnarodni deloma zaradi neinventivnosti, jezikovne neustvarjalnosti, udobnosti, tudi za to, da bi bili videti učeni, mednarodni, drugi se resnično trudijo, da slovenski knjižni jezik ne bi potonil v tem novodobnem tujstvu.

iii) Pravorečna in pravopisna dinamika norme slovenskega knjižnega jezika. V pravořečju je deloma še odprto vprašanje oblikoglasnega premenjevanja *l* z *v* (*dal*, *tkalca* [ɥ] — *da/la* [l]), kjer se še bje bitka za [ɥ] v posameznih besedah (*del* = [dɛɥ]/[dɛl]), pa tudi v celih kategorijah (tip *bra/ca*, *bra/ka*, *bra/ski*, *bra/stvo*). Velika tegoba je za pravorečnika nepokorščina javno govorečih, da ne bi nezložne predloge izgovarjali zložno s polglasnikom za seboj ([və], [kə], [zə/sə]) namesto prvega kot [u], drugih dveh z obvezno naslonitvijo na naslednjo besedo [(z)bratom,[st]eto). Deloma so tudi težave z izgovorom štirih variant fonema /v/, kjer se zaradi starega predpisa še zmeraj (po zaslugi inertnežev in nekaterih lektorjev) izgovarja [vr] in [vl] namesto [wr/ur] in [wl/ul]. — Počasi se sprijaznjujemo z varianto [-u] nam. ponaglasnih [-əɥ], [-eɥ] (glagolov na *-eti*) in [-iɥ] v edninski moški obliki deležnika na *-l* in pridevnika na *-al* (*nésel*, *videl*, *nôsil*, *mřzel*). — Dobili smo tudi predpisano stavčnofonetično podobo ločil (oz. z njimi zaznamovanih skladenjskih enot). — Deloma je še omahovanje v sicer predpisani rabi samoslovenskega glasovja pri prevzetih besedah (ki pa jih vsi ne ločijo od citatnih), to celo pri radijskih in televizijskih napovedovalcih. — Nekultivirana precioznost je, če nekateri poskušajo izgovarjati *ɥ* namesto *l* tam, kjer to ni predpisano (tip *izobraževa[ɥ]na*) ali če celo vnašajo ameriško obliko intonacijskega člena (po zaslugi nekdanjega dalj časa v Ameriki živečega političnega uglednika).

V pravopisu se slovenskemu knjižnemu jeziku še zmeraj marsikaj dogaja, kakor je bilo spredaj tudi že nakazano, to pa v vseh treh glavnih problemskih krogih:

pri rabi velikih in malih črk, v pisanju prevzetih besed in ločil, pri pisanju skupaj ali narazen, pa tudi pri deljenju.

Pri rabi velikih in malih črk gre predvsem za povečanje števila kategorij v posameznih skupinah, npr. pri veliki začetnici kot začetku povedi. Tu je novost raba velike začetnice pri obsežnejših naštevalnih enotah za dvopičjem. Velika sprememba je v splošni rabi tudi male začetnice pri pridevnikih na *-ov/-ev* ali *-in*, če niso svojilni, ampak vrstni (po *marijini laski* še *blagajev volčin*, *ahilova peta*). Pri lastnih imenih povzročajo težave homonimna občna in lastna imena, čeprav je zanje rečeno, da se pišejo po istih pravilih kot ustrezna občna (*kovač* — *Kovač* = *mestni vodovod* — *Mestni vodovod*); prim. še *žid/jud* — *Žid/Jud*. V primeri s SP 1962 je precej povečana raba velike začetnice ravno na podlagi natančnega možnega ločevanja občno- od lastnoimenskosti. Pri zemljepisnih lastnih imenih je posplošena velika začetnica tudi na neprve sestavine takega večbesednega imena (*Veliki Vrh*) — izjema so le neprve besede *vas*, *trg*, *mesto*, *selo* in neprvi predlogi. — Vse tako tu seveda ne more biti navedeno. Opozorimo naj le še na zbrane primere kategorije besed, ki se pišejo z malo začetnico, pa je pri njih nevarnost napačnega pisanja z veliko.

Uvedena je spet (sicer neobvezna) raba velike začetnice pri izrazih spoštovanja, kar je bilo v SP 1962 odpravljeno z neomenjenostjo v pravilih. Posebej so podrobno obdelana vprašanja pisanja kratičnih poimenovanj, še posebej pri pregibanju: *TAM TAM-a/TAMA*, *INA INE*, z možnostjo prehoda na navadno pisavo *Tam*, *Ina* (prim. še *laser*).

Poseben napredek je dosežen pri obravnavi prevzetih besed. Tu se je na podlagi jasnega ločevanja tujk in sposojenk (tuje in podomačeno pisanih prevzetih lastnih imen), pa glede na to, v kateri pisavi (latinični ali ne) se oboje prvotno piše, dalo priti do jasnih pravil, ki zelo odpravljajo nestanovitnost v obravnavanju vsega prevzetega, saj so dovolj natančno definirane meje, v okviru katerih se prevzeta občnoimenska poimenovanja vendarle ne domačijo, lastnoimenska pa kljub vsemu le: *scherzo* — *Petrarka* + latinsko-grška *proporc*, *doktrinar*, *Horac(ij)*, *Zevs*. Seveda so (pri okrog 50 obravnavanih pisavah) določene težave pri prevzemu teh načel s strani pišočih (npr. dela novinarjev), toda stvar se giblje v pozitivni smeri. Pisavna dvojnost pa je ostala (po uvedbi pinjina pred kakimi 20 leti) pri kitajščini.

Pri ločilih je bilo bistveno že povedano. Osnovna težava za njihovo rabo, in s tem neka nestanovitnost pri tem, izhaja iz dejstva, da jih pišemo na podlagi skladenjskih načel, sama skladnja pa je marsikateremu pišočemu španska vas v vseh bolj zapletenih primerih, kjer se pri na zunaj istem sredstvu (npr. vezniku *in*) vejica enkrat piše in drugič ne. Tako je tudi npr. pri pristavku, pri rabi vejice pri polstavkih (npr. deležijskih) ipd. Težave so tudi z možnostjo rabe ločil različnega ranga na identičnih mestih besedila, npr. ali rabiti piko ali podpičje, podpičje ali vejico; ali pri dvodelnih ločilih — oklepaj, pomišljaja, kar dve vejici, dvojne tri pike. Na splošno se ne dosega optimalna raba ločil višje pismenosti, namreč podpičja oz. dvopičja (zadnjega, ko ne gre ravno za premi govor). Sorazmerno dovolj neenotnosti je še pri ločevanju vezaja oz. pomišljaja — ne nazadnje tudi v tisku, kjer bi se vendar lahko naučili oboje ločevati. Določene težave so tudi še v zvezi s stičnostjo ločil, v nekem smislu tudi pri izpuščanju ločil, zlasti pike v nekaterih kategorijah. (V teoriji ločil je sicer pomembno dosledno ločevanje njihove skladenjske in neskladenjske rabe.)

Svojevrstna problematika je tudi v zvezi s pisanjem skupaj ali narazen, kar je odvisno predvsem od teorije besede. Na splošno je doseženo soglasje vsaj v tem, da se vse, kar je tudi v teoriji ena beseda (npr. zloženske tipa *C-vitamin*, *vikendhiša*), lahko piše skupaj, pri preostalih dvojnica pa je na splošno na prvo mesto postavljena tista, ki je tudi teoretično (v smislu beseda — besedna zveza) bolj podprta; npr. *sem ter tja*, *na glas*, čeprav so žal še nekateri drugačni primeri zaradi izročila (*semtertja* tudi, ko gre za čas, *vikend hiša*). Važen se zdi tudi dosežek, da se prislovi ipd. pišejo skoraj brez tovrstnih dvojníc, pri čemer se gleda na različni pomen: *natanko* 'natančen' — *na tanko* (*narezati*). Opozorimo še na rahlo zvezo zaimenskih zloženk tipa *redkokdo*: ima varianto *redko kdo* glede na rabo predloga tudi med obema sestavinama (*redko s kom*). Tako je ustvarjena trdna podlaga za enotno, v bistvu brezvariantno pisanje skupaj oz. narazen, in sicer tudi v primerih sedanje dvojnosti *sivorjav* — *sivo rjav*, *temnomoder* — *temno moder*, tj. ob izrazih za barve v drugi sestavini.

Končno še o težavah pri deljenju. Teoretično so stvari razčiščene, precejšen nered pa vnaša v to tiskana beseda, ki za mehanično deljenje, kakor se vse bolj uveljavlja, nima še načelom deljenja ustrežajočih algoritemskih programov, tako da dovolj pogosto prihaja do zelo neprimernih delitev, zlasti v manjših tiskarnah (npr. *zač-etek*, *po-vsem*, *Go-ethe* ipd.).

4 Funkcijskozvrstno različenje knjižnega jezika

a) Funkcijska sporočevalna področja in ustrezni jeziki

Že spredaj je bilo na splošno nakazano, da slovenski knjižni jezik pokriva vsa štiri funkcijska področja: umetnostno, strokovno, publicistično in praktičnosporazumevalno, in to v vsej njihovi raznolikosti; strokovno npr. v praktični, poljudnoznanstveni in znanstveni stopnji, umetnostno v vseh treh podzvrsteh (v pesništvu, drami in pripovedništvu), publicistično v razne vrste občilih in njihovih besedilnih vrstah, npr. glede na periodična glasila v dnevnikih in tednikih, mesečnikih in polmesečnikih, v četrletnikih, polletnikih in letnikih ali v občasnih zbornikih.

Podrobneje gledano, se seveda kažejo tudi razlike. — Tako je za praktično sporazumevanje v knjižnem jeziku mogoče reči, da je omejeno bodisi na umetnostna besedila (ne kot izključno, saj se tam uporabljajo tudi neknjižne zvrsti — pokrajinski pogovorni jeziki na ravni mestne govorice, narečja), sicer pa v glavnem v okviru oficialnega družbenega stika npr. s strankami v uradih in uslužnostih dejavnostih višje stopnje, npr. izobrazbene, kulturnostne, pa še tam ne zmešaj, in precej več v pisnem kakor v slušnem prenosniku. Tudi pri praktičnostrokovnem jeziku je treba reči, da se načeloma goji v knjižnem jeziku (v obeh podzvrsteh: zborni in pogovorni) zlasti v poučevalnem šolskem procesu, ne pa v konkretni učni ali delovalni praksi (spet z omenjeno razliko glede na prenosnik); in do neke mere velja to tudi za srednjestrokovno ubesedovanje, in tudi za znanstveno. Morda se knjižni jezik še najbolj uveljavlja v publicističnem sporočanju, kot tiskani, brani v zborni, kot prostogovorni npr. za televizijsko okroglo mizo, v knjižnopogovorni obliki.

Drugače je mogoče reči, da je slovenski knjižni jezik res polnofuncionalen na vseh možnih področjih, tudi v okviru vojske v slovenski samostojni državi (prej načeloma pri slovenski teritorialni obrambi). Težava nastopa na določenih relativno novih tehničnih in znanstvenih področjih, npr. v elektroniki, računalništvu, ker znanstveniki in

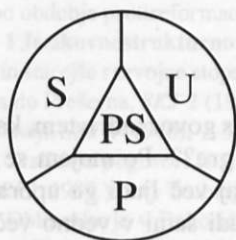
praktični obvladovalci teh področij včasih kar preveč podlegajo angleškemu izrazju oz. morda kar angleščini, tj. da bi tudi besedila tvorili kar v angleščini. (Za znanstvene razprave je to do neke mere tako že ves čas v veljavi.) Strokovni jezik raznih strok se sicer najbolj ureja z izdajanjem terminologij, prirejajo pa se tudi občasni simpoziji, ki rešujejo tudi druga vprašanja strokovnega jezika in tudi besedovanja (diskurza), npr. tehniški, medicinski simpoziji in drugačna skrb za lastno strokovno besedo. V veliko manjši meri se to dogaja tudi v zvezi s publicističnim jezikom, npr. zborovanje v Škofji Loki pred leti (Povejmo naravnost). Sicer pa so problemi publicistične besede, zlasti s stališča besediljenja, predmet razpravljanja učiteljev te besede na univerzi.

Žal je treba reči, da je kultura vseh vrst strokovnih besedovanj precej bolj ustrezna, ko gre za pisana, kakor tedaj, ko se ta besedila prosto tvorijo slušno. Z ene strani se to kaže v t. i. vekanju (zložnem izgovoru sicer nezložnega predloga (*k/h*, *v*, *z/s*) tako, da se soglasniku dodaja polglasnik, z druge strani v nesposobnosti, izraziti svojo misel v lepem strnjenem loku, zato pa v zaletavem, natrganem, za poslušalca mučnem sestavljanju in iskanju besed, primernih za ubeseditev — poleg tega morda niti ne dovolj jasne misli. Da ne omenjamo zelo pogoste stavnofonetične nekultiviranosti naših javno govorečih, na televiziji še posebej. — Tako torej še zmeraj velja, da smo Slovenci slabi javni govorniki strokovne ali politične besede, in seveda tudi publicistične.

V umetnostnem jeziku doživljamo vračanje h govornici, ki upošteva normalna skladnjska razmerja in njihovo odražanje z ločili, tudi bolj navadno druženje besedja (in besednih zvez), kakor je bilo to v ravno preteklem času eksperimentiranja z besedno zvezo, stavkom, vse do pisanja izmišljenih besed, njihovega druženja v večje skladnjske celote, zapostavljanje njihove pomenskosti, pa tudi sprejemanje drugojezičnih besed, besednih zvez, besedilnih mest v sicer slovensko besedilno podstavo.

b) Sistematika funkcijskih jezikov v danem jezikovnem položaju

To je razvidno iz razpravljanja pod a). Sam jo prikazujem v obliki naslednjega grafa:

PS = praktično sporazumevanje

S = strokovno besedovanje

P = publicistično besedovanje

U = umetnostno besedovanje

Model se razume tako, da se človek najprej usposobi za praktično sporazumevanje, nato pa postopoma od umetnostnega (npr. pravljica) prek strokovnega (npr. šolski predmeti) do publicističnega (prek televizije se sedaj otrok zgodaj spozna tudi s tem). Pri tem je treba ločiti aktivno besedovanje od samo sprejemanja določenih vrst besedil. Verjetno je tudi število ljudi največje pri PS, nato vedno manjše v smeri S P U (kolikor nimamo prostega spisa za U, vendar je to vseeno na določeno dobo omejen pojav). Vse tri nepravotne funkcijske zvrsti imajo dokaj obsežno stično ploskev s PS, med seboj pa manjšo, vendar so vse v stiku z vsemi, esej pa je tipična besedilna vrsta npr. na meji med U in P ali S.

Večina piscev o teh vprašanih sprejema to delitev zvrsti, tj. večvrstnost v okviru strokovnosti, ne pa za vsako od treh podzvrsti posebno zvrst, tako da bi npr. ločili poleg P, U, PS še St(rokovno), Zn(anstveno), Ur(adovalno), Po(slovno). — Namesto izraza funkcijska zvrst nekateri še vedno (po zgledovanju na Čehe) uporabljajo izraz stil (iz tega sledi izražalna zadrega tipa »stilne značilnosti funkcijskega stila«).

Zgodovinsko gledano, gredo razpravljanja o funkcijskih zvrsteh pri nas v 30. leta 19. stol., ko je Matija Čop poudarjal (sicer za Kopitarjem) razliko med preprostim in privzdignjenim besedovanjem, v okviru umetnostnega med takim za preprosto ljudstvo in za izobražensko-meščanski sloj. Oponent v nekem smislu mu je bil v polemiki J. Kopitar (vendar to še ni dobro raziskano). Takrat je bil tudi govor o primernosti določenih jezikovnih sredstev še za razne vrste dramatike. Nastavke take rabe imamo že konec 18. stol. v Linhartovih prireditvah dveh besedil dramske podzvrsti. V 50. letih 19. stol. je Fran Levstik začel diskusijo o usposobljenosti slovenskega knjižnega jezika za prikazovanje življenja, kakršno se oblikuje v romanih. Njegovi dvomi o tem so se hitro izkazali za neupravičene, čeprav je slovenski knjižni jezik za salon v slovstvu usposobil šele pod konec stoletja J. Kersnik. Največ je o funkcijskih zvrsteh našega jezika v 30. letih našega stoletja pisal A. Breznik, in sicer o časnikarski in umetnostni (pri tej drugi zlasti pripovedniški). (Brezniku je bil časnikarski jezik vrsta strokovnega.) Češko učenje o funkcijskih zvrsteh (tj. »jezikovnih stilih«) je kot celoto v preprosti obliki k nam prenesel B. Urbančič v 60. letih (Jezikovni pogovori, 1965, 222: umetniški, znanstveni, poslovni, publicistični, konverzijski), prevzel pa jo je tudi pisec teh vrst, le da je sorazmerno hitro besedo stil zamenjal z zvrst, pa tudi v strokovnosti šel svojo pot. Pobudo in shemo za obravnavanje vseh zvrsti — ne samo funkcijskih — je isti dal tudi J. Dularju, ki je potem za funkcijsko področje uvedel tudi izraz uradovalna zvrst, ki nekako tekmuje z od F. Novaka rabljenim izrazom poslovalni stil. Na svoj način vse to odseva najprej v priročnikih (učbenikih) za srednjo šolo. Brez potrebe se tam v najnovejšem času rabi tudi neustrezno (npr. poimenovanje sporazumevanja nam. sporočanje v osnovnošolskih učbenikih, deloma tudi srednješolskih).

5 Razvojni poteki in težnje knjižnega jezika

Na splošno je bil v razpravljanju o naši temi ves čas govor tudi o tem, kar ubeseduje naslov tega razdelka. Kam slovenski knjižni jezik gre?? Po mojem se z razvojem modernega življenja funkcijsko zelo širi, tj. zmeraj več ljudi ga uporablja, bodisi da v njem samo prevzemajo obvestila, ali pa jih tudi sami v vedno večjem številu tvorijo. Ker je tudi občil veliko — in ta hočejo biti obvestilno polnjena —, se marsikje oblikovanju posveča manj truda, kakor se je svoj čas, ko je bilo knjižno besedovanje omejeno na manjši krog, pa tudi zvrstno na tako raznoliko, kakor je sedaj. Za slovenski knjižni jezik, ki uspeva kot jezik manj številne skupnosti v večjezikovni državi (še nekaj malo časa ne več), je značilno prizadevanje tudi za čim bolj avtonomen obstoj glede na jezik državnega osredja. S tega stališča bi bili oz. so optimalni pogoji doseženi pravzaprav le v okviru povsem samostojne državne tvorbe (ki pa prinaša nove nevarnosti za jezik neštevilne skupnosti, kot je naša). Nosilec knjižnega jezika — tudi njegove podstave — je zmeraj manj podeželje, saj tu praktično zares v veliki meri izginja, zato pa tem bolj mesto in primestno naselje, v kar se spreminja naše podeželje.

V samem normiranju se zelo pozitivno odraža profesionalizacija jezikoslovja knjižnega jezika, najsi gre za ljudi, ki delajo na univerzi ali za one v inštitutu za jezik. S tem se zelo odpravljajo nepotrebne vezi knjižnega jezika, ki jih je dostikrat vsiljevala normativnopredpisovalna knjižnojezikovna improvizacija in nekritično ohranjanje takó sprejetega v preteklosti. S tem se zmanjšuje tudi vloga jezikoslovskega ljubiteljstva, ki je večkrat delovalo ohranjevalno samo zato, da se v predpisu ne bi spremenilo nič (ali čim manj) tistega, kar so predpisali njim vséčni pisci praktičnih priročnikov (zlasti pravopisa) v preteklosti.

Morda uporabnik slovenskega knjižnega jezika tega svojega občila ne občuti več tako zelo kot svojo enkratno vrednoto, v tem smislu namreč, da bi se trudil za čim večjo dognanost svojega besedovanja, še zlasti tudi slušnega, ampak se za svoj jezik poteguje bolj takrat, ko ga jezik državnega osredja (ali ki ga jezik druge države) spodrina ali celo ogroža. (V tem smislu so potem dobrodošla svarila tudi jeziko(slo)vnihih kotičkarjev po tedenskem časopisju, ki svariijo pred nekulturo knjižne besede.)

BIBLIOGRAFIJA

Zgodovina slovenskega knjižnega jezika

- A. BREZNIK: Literarna tradicija v »Evangelijih in listih«, *DS* 30 (1917), 170–174, 225–230, 279–284, 333–347. — Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis, *DS* 26 (1913), 27 (1914), 28 (1915). — O časnikarski slovenščini, *DS* 46 (1933). — Jezik naših pripovednikov, *DS* 47 (1934), 48 (1935), 49 (1936). — Ob 20-letnici smrti p. Stanislava Škrabca, *CFr* 55 (1938), 290–292. Prim. tudi njegova izbrana dela: *Jezik naših časnikarjev in pripovednikov*, priredil Jakob Šolar (Ljubljana, 1944), 267 str. — *Življenje besed*, priredil Jakob Šolar (Maribor, 1967), 357 + (I) str. — *Jezikoslovne razprave*, izbral in uredil Jože Toporišič (Ljubljana, 1982), 460 str. (na str. 427–438 njegova bibliografija, sestavila J. Hafner in S. Suhadolnik).
- J. RIGLER: *Začetki slovenskega knjižnega jezika* (Ljubljana, 1968), 279 str. (Poglavja: Trubarjev jezik, Nekdanja ljubljansčina kot osnova Trubarjevega jezika, Jezik Enih duhovnih peisni, Kreljev jezik, Dalmatinov jezik, Jezik drugih protestantskih piscev, Vključitev jezika protestantov v začetno obdobje protireformacije, Razvoj bohoričice, Zaključek, Summary /241–252/.)
- J. TOPORIŠIČ: **1 Jezikovnostrukturno:** [Zgodovina slovenskega knjižnega jezika]: Predhodniki, sodrodni in starejše razvojne stopnje, *Slovenski knjižni jezik* (dalje *SKJ*) 1 (1965), 33–60. — Od Trubarja do Prešerna, *SKJ* 2 (1966), 7–82. — Od Novic do Cankarja, *SKJ* 3 (1967), 7–40. — V Jugoslaviji, *SKJ* 4 (1970), 7–34. — Slovenski jezik, kakor so ga videli tisti, ki so o njem razmišljali, *Jezikovni pogovori* II (1967), 9–74. (Ponatis v moji knjigi *Portreti, razgledi, presoje* /dalje *PRP*/, 1987.) — O Trubarjevi pisavi, pravorečju in pravopisu, *JiS* 29 (1983/84), 226–232. — Oblikoslovje v Bohoričevih Zimskih uricah, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Zbornik predavanj* /dalje *SSJLK ZP*/ 20 (1984), 189–222. — Besedni germanizmi v Trubarjevem Catechismusu, *SR* 36 (1988), 109–119, (V angleščini: Lexical Germanisms in Trubar's Catechismus, v: Lubi Slovenci, A Festschrift to Honor Rado L. Lenček on the Occasion of his Sixty-Fifth Birthday, 3. October 1986, *Slovene Studies* 9/1–2 (1987), 233–241; slovenski prvopis /razširjen z dodatkom 2. dela Cth./ je ponatisnjen v moji knjigi *Družbenost slovenskega jezika (Sociolinguistična razpravljanja)* /dalje *DSJ*/, 1991, 21–31.) — Zgodovinska perspektiva nemčevanja pri Trubarju, *SSJLK ZP* 23 (1987), 5–18. (Ponatis v *DSJ*, 1991, 33–44.) — Zimske urice, prva slovenska slovnica, v: *Arcticae horulae succissive — Zimske urice proste*, prevedel in spremno študijo napisal J. Toporišič (Maribor, 1987), 281–328. — Bohoričica 16. stoletja, *Obdobja* 6 (1986), 16. stoletje v slovenskem jeziku, *književnosti in kulturi*, 271–305. — Bohoričica 17. in prve polovice 18. stol., *Obdobja* 9 (1987), *Obdobje*

baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 233–252. — Pohlinova slovnica, *SSJLK ZP* 19 (1983), 95–128. — Gutsmanova slovnica, *Wiener Slavistisches Almanach, Sonderband* 13 (1984), 209–227. — Prva slovenska skladnja, *SR* 32 (1984), 159–182. — Gutsmanova skladnja, *SR* 33 (1985), 137–151. — Kopitar kot slovniciar, *SSJLK ZP* 16 (1980), 7–16. (V angleščini Kopitar's Grammar, v: *Papers in Slavic Philology* 2 (1982), To Honor Jernej Kopitar 1780–1980, 77–97.)

2 Sociolingvistično: Družbeni položaj slovenskega knjižnega jezika 1584 in 1984, *JiS* 30 (1984/85), št. 5, 137–145. (Napisano za zbornik *Four Hundred Years of the South Slavic Protestant Reformation (1984–1985)*, simpozij v Čikagu, v: *Slovene Studies* 1984: The Social Situation of the Slovene Literary Language in 1584 and 1984, 247–258; ponatis slovenske verzije v *DSJ* 1991, 181–190.) — Dinamika razvoja slovenskega knjižnega jezika, *Slavia Slovaca* 16 (1981), 263–272. (Doma v *JiS* 1980/81, 193–199; ponatis v *DSJ*, 1991, 127–135.) — Kopitar kot branilec samobitnosti slovenskega jezika, *SR* 30 (1982), 69–88. (Napisano za simpozij v spomin Roberta Autyja in Anne Pennington v Oxfordu l. 1981: Kopitar as Defender of Independence of the Slovene Language, v: *The Formation of the Slavonic Literary Languages, UCLA Slavic Studies*, Vol. 11 (1985), 193–205; ponatis slovenske verzije v *PRP*, 1987, 39–50.) — Kopitar — Prešeren — Čop, *Obdobja* 2 (1981), *Obdobja romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Deloma uredniško cenzurirano; necenzuriran ponatis v *PRP*, 1987, 55–67; časopisna objava brez znanstvenega aparata: Bodimo jim pravični — Pred pomembnim kulturnim jubilejem: Kopitar — Prešeren — Čop, *Delo* 1980, 24. 7., str. 15; 31. 7., str. 19; 7. 8., str. 15.) — Teorija in praksa slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 19. stoletja, *SR* 31 (1983), 437–456. (S simpozija v Berlinu, v nemščino prevedel R. Löttsch: *Theorie und Praxis der slowenischen Literatursprache in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, v: *Zeitschrift für Slavistik* 29 (1984), št. 6, 883–891. Ponatis slovenskega besedila v *DSJ*, 1981, 345–363.) — Moderni slovenski knjižni jezik, *SR* 30 (1982), 436–461. (Ponatis v *DSJ*, 1991, 391–410. V ruščini, nekoliko skrajšano: Slovenskij literaturnyj jazyk, v: *Formirovanie slavnjanskix literaturnyx jazykov, Teoretičeskie problemy, Sbornik obzorov* (Moskva, 1983), 230–250.) — Soziolinguistische Probleme der slowenischen Sprache, *Linguistica* 25 (1985), 133–156. (V slovenščino za *JiS* 1986/87 prevedla Vida Bano, kolikor se je dalo, sem prevod avtoriziral, cenzurirana mesta pa prevedel sam za ponatis v *DSJ*, 1991, 167–180, kjer naslov Družbenostnojezikoslovna vprašanja slovenskega (knjižnega) jezika.) — Ilesičevstvo, *Obdobja* 4/2 (1983), *Symbolizem*, 305–327. (Ponatis besedila v slovenščini v *PRP*, 1987, naslov: Fran Ilesič — novoilirec, 107–122.) A Language of a Small Nationality in a Multilingual State, v: *Sociolinguistic Problems in Czechoslovakia, Hungary, Romania and Yugoslavia* (Columbus Ohio, 1987), 480–486. (Moj prevod v slovenščino za *DSJ*, 1991, 137–141: Jezik malega naroda v večjezikovni državi.) — Mali jezik v večjezikovni državi, S stališča zgodovine slovenskega jezika, *SR* 1977, Zbornik prispevkov za VII. mednarodni slavistični kongres v Zagrebu (Ljubljani) 1978, 101–114. (Ponatis v *DSJ*, 1991, 143–154.) — Slovenisch-Deutsche Sprachkontakte, v: *Kulturelle und sprachliche Minderheiten in Europa, Aspekte der europäischen Ethnolinguistik und Ethnopolitik* (Mannheim, 1981), 69–79. (Za *DSJ* prevedel J. Toporišič: Slovensko-nemški jezikovni stiki, 1991, 13–19.) — Enakopravnost slovenščine v Jugoslaviji kot teorija in praksa, v: *Sveske, Institut za proučevanje nacionalnih odnosa* 2 (1984), št. 5–6, 171–179 (Sarajevo), diskusija k temu r. t., 3 (1985). (V Sloveniji v *NRazgl* 1984, 23. 11., str. 655–657; ponatis v *DSJ*, 1991, 155–165.)

3 Realsocialistična problematika: Brodarjeva (= Kardeljeva) kritika Vidmarjevega kulturnega problema slovenstva, *Obdobja* 7 (1987), 467–483. (Ponatis v *DSJ*, 1991, 109–126.) — Suverenost (samostojnost) slovenskega jezika, v: *Suverenost slovenskega naroda, Zbor slovenskih kulturnih delavcev* (2. sklic), 15. in 16. november 1988, izšlo 1989, 248–256. (Ponatis v *DSJ*, 1991, 211–217.) — »Samoupravna« slovenščina, v: *Povejmo naravnost, Jezikovni odsevi birokratskih odklonov v samoupravni družbi in jezik javnih občil* (Ljubljana, 1985), 37–49, 59–

60, 65, 71–72, 77–79, 80–81 (ponatis v *DSJ*, 1991, 191–209.) — Jezik in kultura, Na primeru slovenskega jezika, v: *Uporabno jezikoslovje*, V. kongres Zveze društev za uporabno jezikoslovje Jugoslavije (Ljubljana, 1989), 361–370 (povzetek v posebnem zvezku z istim naslovom, str. 86. (Ponatis v *DSJ*, 1991, 219–226.) — Slovenski in srbohrvaški jezik pri nas, Jezikovno razsodišče o naravnih in nenaravnih stališčih do razmerja teh dveh jezikov, *Delo* 1982, 16. 1., str. 25. (Ponatis v *DSJ*, 1991, 245–250.) — Javna tribuna Jezikovnega razsodišča v luči beograjskih dopisnikov, *DSJ*, 1991, 251–260. (Napisano jan. 1981.) — Prim. v *DSJ* še poglavja: Jezikoslovec v politiki Jezikovnega razsodišča (229–261, v tem okviru Jezikovno razsodišče, 235–244); Iz bojov za novi slovenski pravopis in jezikoslovje, 291–313; Jezik in jezikoslovje ter šola in družba, 437–490.

4 Norma in predpis: Norma in predpis v Kopitarjevi slovnici, *SR* 29 (1981), 123–148. (Ponatis v *DSJ*, 1991, 323–343.) — Družbena pogojenost norme in predpisa slovenskega knjižnega jezika, *SSJLK ZP* 15 (1979), 31–44 (Ponatis v *DSJ*, 1991, 411–418.) — Problemi norme in kodifikacije v slovenskem knjižnem jeziku, v: *Nadawky a hranicy rěčneje kodifikacije/Aufgaben und Grenzen der sprachlichen Kodifizierung* (Budišin — Bautzen, 1979), 60–66. (Ponatis v moji knjigi *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika* (Maribor, 1978), 328–338.) — Pojmovanja in poimenovanja za pojave zvrstnosti slovenskega jezika, *SR* 25 (1977), 387–406. (Ponatis v *DSJ*, 1991, 419–435.)

Slovenski pravopis, zlasti novi

- J. TOPORIŠIČ, J. RIGLER: Komentar k Načrtu pravil Slovenskega pravopisa, *SR* (I) 25 (1977), 69–106, II. 311–358, III. 27 (1979), 81–150, IV. 231–261, V. 459–476, VI. 28 (1980), 325–356. — Ob Urbančičevi alternativni SP, Obravnava lastnih imen v Načrtu pravil za novi slovenski pravopis in pri Urbančiču, *NRazgl* 1982, 26. 3., str. 164.
- J. TOPORIŠIČ, Apokaliptični jezdec dvakrat trije, *Delo* 1982, 26. 3., str. 4. — Ob pravopisni debati, v: *Spoznanja in pripombe javne razprave ob Načrtu pravil za novi slovenski pravopis* (Filozofska fakulteta v Ljubljani, 1982), 83–120. — Prim. še poglavje moje knjige *DSJ*, 1991, 291–319: Iz bojov za novi slovenski pravopis in jezikoslovje (6 prispevkov).

Jezik/jezikoslovje v šoli in družbi

- J. TOPORIŠIČ: Učitelji iz prejšnjih dob, *7 D* 1973, 1. 2., str. 6–7. — Sinopsis sodobne slovenistike, *NRazgl* 1975, str. 508 + 498–499. — »Slovenski jezik in jezikoslovje, kot sta«, *NRazgl* 1978, 21. 4., str. 240 + 230–231. — Staro in novo, *Delo* 1985, 28. 12., str. 30. — Slavist in slovenščina v šoli in »šoli«, *NRazgl* 1987, 9. 10., str. 556 + 547. — Kaj se vse ljudem po glavi blodi ali Stane Suhadolnik ob Slovarju slovenskega knjižnega jezika o Toporišiču, *NRazgl* 1991, 20. 3., str. 164–167. — Dane Zajc v »Samostojni Sloveniji in slovenskem jeziku«, *Delo* 1991, 27. 3., str. 6.

Jezikovna kultura

- J. TOPORIŠIČ: Razgledi po stilistiki in stilu, *JiS* 1962/63, 34–44. - Praktična stilistika, *JiS* 11 (1966), 81–91. (Prevedeno v Beogradu 1969.) — Jezikovna kultura naših knjižnojezikovnih besedil, *JiS* 23 (1977/78), 201–205. — Praktična stilistika, *NRazgl* 1967, 56–57, 74–75, 94, 125, 156, 189, 219, 251, 284. — Župančičeva opazna beseda (v Čaši opojnosti), *Sodobnost* 1978, 776–784. (Z aparatom v: *Oton Župančič, Simpozij 1978* (Ljubljana, 1979), 175–186.) — Jezikovne pomanjkljivosti, Pisava zemljepisnih imen v Velikem atlasu sveta, *Delo* 1971, 11. 12., str. 28. — Zemljepiščeva slovenščina, *Delo* 1972, 7. 1., str. 6. — Naša šola govornje slovenščine, *Vzgoja in izobraževanje* 6 (1975), 42–45. - Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (Glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede), *SR* 20 (1972), 285–318. — Odprta vprašanja tehniške besede, 4. simpozij tehniške besede (Ljubljana, 1975), 15–28. — O jeziku Medicinskih razgledov, *Medicinski razgledi* 6 (1967), št. 4, str. 475–481. — O našem zdravstvenem

jeziku, *Medicinski razgledi* (1968), 429–442. — O lektorstvu pri filmu, *Jezik na odru, jezik v filmu* (Ljubljana, 1983), 300–307. — O zemljepisnih pravopisnih problemih, *Zbornik radova savjetovanja o pitanjima standardizacije geografskih naziva u jezicima naroda i narodnosti SFRJ* (Sarajevo, 1984), 175–185. - Domačo besedo je zamenjala angloslovensščina, Pri slovenjenju ne damo dovolj nase ali pa smo premalo odločni, *Bit* 1984, dec., 8–9. - Izrazjetvorje, Ob primeru slovenskega jezikoslovnega izrazja, - *Slovenski jezik v znanosti* (Ljubljana, 1986), 113–131.

Knjige in zborniki:

- A. BAJEC: *Rast slovenskega knjižnega jezika*, 1951, 46 str.
- J. GRADIŠNIK: *Slovenščina za Slovence*, 1967, 564 str. — *Slovenščina za vsakogar*, 1974, 314 + VI str. — *Še znamo slovensko?*, 1981, 149 str. — *Za lepo domačo besedo: priročnik sodobne slovenščine*, 1985, 211 str. — *Naš jezik* (ZTT; Celovec: Drava, 1986), 211 str.
- T. KOROŠEC: *Pet minut za boljši jezik*, 1972, 284 + III str.
- Boris URBANČIČ: *O jezikovni kulturi*, 1972, 165. — *O jezikovni kulturi: Druga, predelana in razširjena izdaja*, 1973, 178 + 2 str. — *O jezikovni kulturi: Tretja, predelana in razširjena izdaja*, 1987, 177 + 4 str.
- J. MESSNER: *Koliko znamo še slovensko?*
- P. MERKU: *Poslušam* (Trst: ZTT, 1983), 122 str.
- (J. MODER): *Jezkovno razsodišče*, 1980–1982, gradivo zbral in obdelal Janko Moder, 1984, 351 str.
- (B. POGORELEC): *Slovenščina v javnosti; Posvetovanje o jeziku*, Portorož, 14. in 15. maja 1979, Gradivo in sporočila, 1983, 223 str.
- (A. VIDOVIČ-MUHA): *Slovenski jezik v znanosti 1: Zbornik prispevkov*, Zbrala in uredila Ada Vidovič-Muha, 1986, 226 str.; 2, Zbrala in uredila Ada Vidovič-Muha in Nace Šumi, 1989, 268 str.
- SLOVENSKA medicinska beseda, XV. jubilejni memorialni sestanek profesorja Janeza Plečnika, I. del, II. del, III. del, *Medicinski razgledi* 23, Supl. 8, 1984, VIII + VIII + IV + 1001 str.

SUMMARY

The development of the theory of literary language: Clearly, the process begins in the 16th c., when we have in the area of orthography and the use of borrowed lexicon two viewpoints, Trubar's and Krelj's. Immediately after this the question arose whether the norm should follow tradition or take into account innovations in the development of the language (modern vowel reduction, the changing dialect base of the literary language). This is seen especially in Pohlin's work of 1768 and later. After this, problems that arose again included orthography and the fate of borrowed elements, including syntactic elements (Kopitar), as well as the relationship between Slovene vs. Slavic and countryside vs. city.

The typology of Slovene literary language, as opposed to the other Slavic languages, owes in part to the differences in structural development of an originally (after the settlement in Eastern Alps) more uniform base, possibly in part to heterogeneous geographical and tribal origins of the ancient ancestors of the Slovenes, and in part to outside influences and geographically and administratively separate development of certain parts of the Slovene population. The relatively small number of speakers of the language is also characteristic. There is an especially well developed tradition of artistic texts, and linguistics has had, perhaps, a relatively strong influence on the Slovene literary language. The development of the literary language took place in six periods; the last, the modern period in two subperiods: 1900–1945 and 1945–1991.

The modern Slovene literary language dates from the end of the 19th c. to today. Slovenes in this period have lived in three states: Austria until 1918, Yugoslavia of two ideological types

(capitalist and so-called socialist), and only recently in their own independent state. In this period the literary language developed from its uniform form into formal style (for formal address) on one hand, and on the other into the much less important colloquial style (non-literary, so called regional colloquial languages exist as well). Between the formal and colloquial styles of literary language, the influence of the former is primarily exerted on the latter, influences in the opposite direction are less significant. All of this has been taking place on the central Slovene dialect base, and from the second half of the 19th c. the basis has been increasingly urban rather than rural.

Concerning the norm and codification, the linguistic tradition is partly a subject of debate as to whether the normalizing authority belongs to the central Slovene city or countryside. Nevertheless, the realization has emerged that the tendency is towards urban speech. In the current norm there is a relatively large amount of variability, though this is slowly diminishing because of the normal development of the language and more modern linguistic methods which help the better and more appropriate elements of the language prevail. Immediately after the Second World War, many more doublets were permitted in the literary language than had been before. Normativity simultaneously weakens and strengthens, the latter prevailing with strong media. In part, too many dilemmas in normative matters are presented to the public by linguistic amateurs; in the socialist past a looser norm in texts was permitted because of the "ideals" of melding smaller languages with larger ones for the sake of greater national uniformity (such an ideology had been surreptitiously fostered even by linguists, but it was rejected theoretically and unmasked for what it was).

The normative dynamics of the lexicon are considerable. From the somewhat naive practice of not marking the stylistic, social etc. values of the lexicon (i.e. in *Slovenski pravopis*, 1950), the transition was made (*Slovenski pravopis*, 1962 already aiming in this direction) to very strict marking in *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (following the example of a Slovak dictionary), but permitting greater variability in professional jargons and language of the media. The changes in the lexicon called forth defensive actions, partially even the changes of political system. These changes are eliminating not only inappropriate things and concepts, but also many linguistic facts that persisted for many years and caused problems. A lot of this was due to de facto privileged position of Serbo-Croatian as the central language in Yugoslavia, as well as the large number of Serbo-Croatian speaking immigrants in Slovenia.

Orthoepy was strengthened by a general awareness of the normalizing authority of the language of the center, while the orthography was supported largely by stronger contemporary, theoretical linguistic thought. The problem remains how the norm, correctly presented in the normative handbooks, can be imposed on the general public, especially because of less adequate endeavors of linguistic dilettantes, and the fact that there are no social sanctions for breaking the linguistic norm. Professional jargons are, at least their terminologies, largely stabilizing due to the published terminological dictionaries, although not all the fields have appropriate terminological ambitions. Because of increasing linguistic professionalism among the people who deal with linguistic questions, we are approaching the general consensus in viewing the solution to problems in various areas of language usage. This does and will continue to encourage the acceptance and respect of linguistic norms, which not only do not create an obstacle to the natural functioning of language, but which bring the benefits of a well organized and functioning system to its users.